

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 394(497.434Ortnek)"1945/..."

Prejeto: 17. 8. 2018

**Polona Rigler Grm**

univ. dipl. ing. geografije, etnologije in kulturne antropologije, direktorica, kustosinja
Rokodelski center Ribnica, Cesta na Ugar 6, SI-1310 Ribnica
E-pošta: polona.rigler@guest.arnes.si

Življenje Poljancev pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja življenje Poljancev pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej. Razdeljen je na pet vsebinskih sklopov: 1. povezovalne vsebine: šola, cerkev in družina Kosler; 2. preživetvene strategije: kmetijstvo, obrt, trgovina, izseljeništv, medsebojna pomoč in druženje; 3. vojno in povojno obdobje; 4. infrastruktura in komunikacije ter 5. družina Gregorič. Predstavljene vsebine se po izsledkih preučevanja delijo na štiri strukturirana območja: Poljane, Samoče (Vrh, Žukovo, Škrajnek, Bukovec), Ortnek z družino Kosler in Gorenje Podpoljane. Citati ustnih pričevanj, zapisani v knjižnem jeziku, ponazarjajo strokovne obrazložitve posameznih vsebinskih sklopov.

KLJUČNE BESEDE

Poljane, Samoče, Ortnek, družina Kosler, družina Gregorič, šola, cerkev, vojno in povojno obdobje, infrastruktura, preživetvene strategije, kmetijstvo, izseljeništv, trgovina, obrt, gostilna, suba roba, združništvo, medsebojna pomoč, druženje

ABSTRACT

LIFE OF THE INHABITANTS OF POLJANE BEFORE, DURING AND AFTER THE SECOND WORLD WAR

This article describes the life of the inhabitants of Poljane before, during and after the Second World War. It is divided into five sets of contents: 1. cohesive contents: school, church, and the Kosler family; 2. survival strategies: agriculture, crafts, trade, emigration, mutual assistance, and association; 3. war and post-war period; 4. infrastructure and communications, and 5. the Gregorič family. In terms of findings, the contents are divided into four structured areas: Poljane, Samoče (Vrh, Žukovo, Škrajnek, Bukovec), Ortnek with the Kosler family, and Gorenje Podpoljane. The quotes from oral accounts, which are recorded in literary language, convey expert explanations for individual sets of contents.

KEY WORDS

Poljane, Samoče, Ortnek, Kosler family, Gregorič family, school, church, war and post-war period, infrastructure, survival strategies, agriculture, emigration, trade, crafts, tavern, woodenware, cooperatives, mutual assistance, association

Uvod

Preučevanje kulture in načina življenja Poljancev se je začelo leta 2009, in sicer s sodelovanjem Muzeja Ribnica in Turističnega društva Grmada. Začeli smo z zbiranjem intervjujev ter fotografskega in dokumentacijskega gradiva. Biografska metoda in nestrukturirani intervjuji so temelj interpretiranim zapisanim in predstavljenim vsebinam. Posneli, prepisali in analizirali smo 14 intervjujev, ki smo jih analizirali po etnološki klasifikaciji. Neorganizirane vsebine pomenijo množico podatkov, ki nam veliko povedo o osebnosti informatorja in njegovem življenju, kar bistveno prispeva k verodostojnosti interpretacijskega gradiva.

Zapisane vsebine predstavljajo življenje Poljancev po prvi svetovni vojni, med drugo svetovno vojno in po njej. Vsebinsko so razdeljene na povezovalne sklope: šola, cerkev in družina Kosler, preživetvene strategije, kmetijstvo, obrt, trgovina, izseljeništvu, medsebojna pomoč in druženje, vojno in povojno obdobje, infrastruktura in komunikacije ter družina Gregorič.

Citati ustnih pričevanj, ki sodijo k ustni zgodovini, so zapisani v knjižnem jeziku in ponazarjajo strokovne obrazložitve posameznih vsebinskih sklopov. Na ta način je bilo zbranih in raziskanih veliko zgodovinskih informacij o posameznikih, družinah, pomembnih dogodkih in vsakdanjem življenju. Intervjuji so potekali z ljudmi, ki so bili vključeni v pretekle dogodke. Njihove spomine in dožemanja za

prihodnje generacije ohranjamo v obliki zvočnega zapisa. Ta način je omogočil pridobitev informacij z različnih vidikov. Večine teh informacij ni mogoče najti v pisnih virih, nanašajo pa se tudi na zbrane podatke in pisna dela. Znanja in vedenja, ki jih predstavlja ustna zgodovina, so velikokrat strokovna metoda etnologije, ki je pionirka tovrstnega načina preučevanja.

Zapisana vsebina se po izsledkih preučevanja deli na štiri območja in področja: Poljane, Samoče (Vrh, Žukovo, Škrajnek, Bukovec), družina Kosler z Ortnekom in Gorenje Podpoljane. Na podlagi izsledkov raziskovanj sklepamo, da so osnovni vzroki nians med temi območji komunikacija in načini povezovanja. Obravnavan je mali človek na mikro ravni, ki predstavlja delček mozaika širšega, narodovega, globalnega.

Povezovalne vsebine: šola, cerkev, družina Kosler

Šola

Obvezna šola na Poljanah pri Ribnici je bila ustanovljena leta 1880. Ustanovila sta jo okrajni glavar Wilhelm Dollhof in Okrajni šolski svet, ki sta imela sedež v Kočevju. Šola je bila zasnovana kot mešana enorazredna ljudska šola. Isto leto je bil izvoljen prvi krajevni šolski svet, ki si je z učiteljevo pomočjo prizadeval za gradnjo šolske stavbe. Šolski odbor so sestavljali župan Franc Andolšek kot predsed-



Fotografija iz šolskega leta 1932/1933, učiteljica Ljudmila Jamnik – Bajec (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).



Farna cerkev sv. Jožefa leta 1900 (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

nik, gostilničar Franc Andolšek (podpredsednik) in oskrbnik na Koslerjevem posestvu Jožef Göderer kot član. Pričetek gradnje šole sega v leto 1884, pouk v novi stavbi pa se je pričel leto pozneje.

V času šolanja večine informatorjev sta bila učitelja Ljudmila Jamnik (1928–1946 in 1950–1952) ter učitelj Stane Buda (1936–1943), ki sta bila po pričevanjih zelo stroga. V šoli so imeli verouk, učili so se računstvo, lepomis, pisanje, branje, v višjih razredih tudi zemljepis in zgodovino. Poleg teoretičnega je bilo obvezno tudi praktično znanje. Šola je imela šolski vrt, njivo in sadno drevje, za katero so pod nadzorom učitelja skrbeli otroci. Dečki so se učili vrtnarskih in poljedelskih veščin, deklice pa ročnih del.¹

»Se spomnite, kako je bilo včasih v šoli? So bili strogi? Strogi so bili. Spomnim se, da je Jamnikova našega tako tepla, da se je kadilo iz blač. Na Ledeniškem Stanetu je zlomila metlo, ki je imela debel ročaj, tako ga je tepla. Nas je poklicala pred tablo, nekateri so bili zelo trdi, tako da so jo res lahko razjezili, da bi jih lahko upravičeno kar zdrobila. Samo danes pa tega ne smeš narediti. Jamnikova je bila stroga, je bila ta prava, veliko je zahtevala, saj nas je hotela dobro naučiti. Ni ji bilo vseeno.«²

Cerkev

Na Poljanah pri Ribnici je na binkoštno nedeljo 1899 potekala slovesnost, ustanovljena je bila na-

mreč nova župnija.³ Do 2. vatikanskega koncila leta 1965 so maševali v latinskem jeziku, vsak duhovnik je maševal pri svojem oltarju. Pobožnost se je kazala pri vsakodnevnih molitvah, saj so ljudje vsak večer doma molili vsaj enega od treh rožnih vencev. Molili so pred jedjo in po njej, kajti molitev je bila del vsakdana vsakega posameznika in družine.⁴ Ko je proti večeru zazvonilo Ave Marijo, so se vsi otroci vrnili domov. Pobožnost se je pri ženskah kazala tudi prek članstva v Marijini družbi, v katero je bilo včlanjenih veliko Poljank.⁵ Do povojnega časa je bilo v cerkvi pogosto kaznovanje otrok. Vera je imela velik vpliv na norme posameznika in skupnosti. Cerkevna določila so imela verjetno večji vpliv na klerikalno kot na liberalno usmerjene družine in posameznike.⁶ Obhajanje cerkvenih praznikov, reden obisk svete maše in obiskovanje verouka ob nedeljskih popoldnevih je bilo za vsakega kristjana nekaj običajnega. Verska vnema se je kazala ob delovnih in koledarskih šegah

³ *Zgodnja Danica*, 16. 6. 1899, str. 190.

⁴ Molitev je bila močno prisotna pri posamezniku, v družini in cerkvi, kar narekujejo verske norme, takratna vernost in čas, ki ga je bilo več, saj je bila večina ljudi doma, seveda pa je bilo to tudi stvar navade.

⁵ Ustni vir: Marta Adamič. Marijina družba je bila cerkvena organizacija, katere člani so se po Marijinem zgledu trudili biti čim boljši kristjani. Članice so bile oblečene v tako imenovane kroje, okrog vratu so imele na veržici obešeno Marijino svetinjo. Držati so se morale strogih pravil, skupaj so ob procesijah cerkvenih praznikov hodile za Marijinim kipom. Ob poroki in smrti so članicam zapele primerno pesem za posamezno slovesnost in v ta namen veliko molile.

⁶ Ustni vir: Martin Gregorič.

¹ ZAL, SI ZAL RIB/ 0041, OŠ Velike Poljane, MF 68.

² Ustni vir: Marija Novak.

ter šegah življenjskega kroga.⁷ Hodili so tudi na romanja k Novi Štifti, na Rakovnik, k Mariji Pomagaj na Brezje in k Svetemu Antonu v Dobropolje. Čaščenje farnega zavetnika svetega Jožefa, farno žegnanje, je v župniji še danes velik in pomemben praznik.⁸

Kar nekaj faranov se je odločilo za duhovni poklic. Iz Gorenjih Podpoljan po materi izvira misijonar Pedro Opeka.

»*Kar malo povejte o Petru. Peter je Marijin sin, moj nečak. Marija je bila zelo milo dekle. Rada je dala revnim ljudem. Če je videla revnega človeka, mu je kaj dala ali pomagala. Okrog Ortneka je bilo veliko revnih ljudi. Bila je zelo pobožna, in vedno ko je molila, je molila tudi k sveti Tereziji, ki je priprošnjica za misijonarje. Bila je uslišana, saj ima sina misijonarja, ki je rojen v Argentini.*«⁹

Družina Kosler

Janez Kosler II., ki se je rodil leta 1780 v Kočevski Reki, je s krošnjarjenjem in trgovino z južnim sadjem v zelo kratkem času pridobil precejšnje bogastvo. Leta 1820 je na dražbi kupil grad Ortnek s pripadajočimi posestvi. Zaradi velikih gozdnih površin na Karlovcu in v Ortneku se je začel kmalu ukvarjati z gozdarstvom in gradnjo žag na vodni pogon. Prav zaradi koriščenja gozda se je zavzemal za izgradnjo

železniške proge od Ljubljane do Kočevja s potniško in tovorno postajo v Ortneku, kar se je leta 1893 uresničilo.¹⁰

Velike Poljane so bile na različnih ravneh povezane s Koslerjevimi. To potrjujejo pričevanja o tem, kako so prispevali za Občino Velike Poljane, se udeleževali ustanovnih sestankov ter finančno pomagali pri gradnji in opremljanju župnišča in cerkve, napepljavi vodovoda ter gradnji ceste in železnice. Družina je imela velik vpliv na okolje z gospodarskega in družbenega vidika.¹¹

Po pripovedovanju informatorjev sklepamo, da so imeli Koslerjevi spoštljiv odnos do delavcev. Oskar Kosler je bil pred drugo svetovno vojno in med njo birmanski boter vsem otrokom svojih delavcev. Po obredu v cerkvi so zanje v gradu pripravili bogato gostijo. Nanje nikoli niso pozabili za Miklavža ali za božič, ko so pod drevescem pripravili darila. Delavci so vedno dobili drva za kurjavo, tudi elektriko so imeli iz njihove turbine. Kmetom so pomagali z rezanjem lesa in materialom, če so jih doletele nesreče.

V Ortneku je bilo takole. Kosler je vse pokupil. Tu je bil mlin, kjer je bila potem žaga. Vse je pokupil in ljudi izplačal. Potem ko je odkupil, je začel ustvarjati po svoje. Ljudem je dal stanovanja in službe. Kosler se je centraliziral, tako se je reklo v komunizmu, saj je centralizacija pomenila vse, zato je vse pokupil. Ko se je Oskar vrnil



Graščina Ortnek pred drugo svetovno vojno (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

⁷ Kuret, *Praznično leto Slovencev*, 1, str. 10.

⁸ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 15, 16.

⁹ Ustni vir: Jože Marolt.

¹⁰ Kos, *Koslerjevi na Ortnškem*, str. 10.

¹¹ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 21.

s študija v Avstriji, je začel razvijati žago. Bil je zelo sposoben in pameten. Začel je razvijati tudi železniško postajo. Govorilo se je, da je postaja zaradi Janeza Koslerja II. tukaj v Ortneku, sicer bi šla proga čez Poljane.¹²

Preživetvene strategije

Medsebojna pomoč

Vaška skupnost Poljane je bila močno povezana, prav tako so bili tesni medsosedske odnosi, veliko je bilo medsebojne pomoči in družjenja. Vaščani so imeli skupen vodnjak; uporabljali so ga vsi, ki niso imeli svojega. Dogovorili so se o uporabi v sorazmernem deležu. Za napajanje živine so uporabljali vaški studenec. Prav tako so na vaški zemlji licitirali travo in se tako dogovorili glede košnje – kdaj in kje bo kdo kosil.

Uspešnost in premožnost družine in skupnosti sta bili odvisni od organiziranosti ter od družinskih, sosedskih in medkrajevnih odnosov. Vedno je bilo treba slediti potrebam časa. Morali so imeti določena znanja za delo in gospodarjenje. Glavno besedo pri hiši je imel oče, ki je bil gospodar. Nekatere premožnejše družine so imele do začetka petdesetih let 20. stoletja pri hiši hlapce in dekle. V obdobju, ki ga obravnava ta

prispevek, so si ljudje nudili medsebojno pomoč. Na njive so hodile pomagat sosede in ženske iz bližnje okolice. Za plačilo so po navadi dobile hrano in pijačo, občasno je bilo delo plačano z denarjem.

Medsebojna pomoč je v preteklosti koristila tako revnim kot bogatim. Pomagali so si sorodniki in sosedge – to je bilo vitalnega pomena za preživetje družin. Nepogrešljiva je bila pri velikih kmečkih opravilih, nakupu kmetijskih strojev in avtomobilov, gradnji hiš in gospodarskih poslopij ter pri premagovanju družinskih stisk.¹³ Revnejši so hodili pomagat na njive in travnike, premožnejši pa so jim vračali s prevoznimi sredstvi in kmetijskimi stroji, saj so imeli konje, pozneje traktorje in prikolice. Revnejši so si na ta način zagotavljali osnovno preživetje. Na Poljanah so veliki travniki, tako imenovane senožeti. Pospravljanje sena je pomenilo veliko koscev in grabljic, posledično je bilo v vasi slišati veliko petja in smeha.¹⁴

»Karolina z Rigla, Francetova, je znala zelo dobro peči. Postregla je tudi koscem, ki so kosili drugod, ne pri njih. Rekla je: 'Tole je ostalo od malice.'«¹⁵

Družjenje

Do uveljavitve mehanizacije pri kmečkih opravilih in množičnejšega zaposlovanja so ljudje ob



Drobničevi iz Žukovega, zbrani ob grabljenju v Senožetih (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

¹² Ustni vir: Jože Willewaldt.

¹³ Rigler Grm in Rožman, *Iz hiše v svet*, str. 29.

¹⁴ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 59, 60.

¹⁵ Ustni vir: Martin Gregorič.



*Družba poljanskih pevcev, zbrana pri Matjaku v Ortneku
(Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).*

različnih priložnostih veliko peli. Peli so, ko so zvečer sedeli na klopcah, se zbirali na vasi, hodili kosit in grabit v Senožeti, postavljali mlaje ob porokah in sedeli v gostilni, seveda pa tudi ob vseh družinskih in cerkvenih praznikih in svetih mašah. Ljudje so se družili pri delu, v gostilni, na veselicah, plesih, prireditvah, družinskih praznovanjih, ob letnih šegah, šegah življenjskega kroga in cerkvenih praznikih. Tako so se ob druženju ohranjali medsebojni, medsosedski in prijateljski stiki. Za časa mladosti in aktivne dobe večine informatorjev so se družili sredi vasi pri kapelici ali pri posameznih hišah. Danes so Poljanci povezani prek krajevne skupnosti in različnih društev (Gasilsko društvo, Športno turistično društvo Grmada). Na ta način se krepijo medsebojni in medsosedski odnosi.¹⁶

»Kako je bilo na vasi? Bilo je zanimivo, zabavno in družabno. Jaz sem bil mlad v tistih časih, ko smo se mladi zvečer dobili v našem hlevu. Imeli smo velik hlev, velik hodnik, in ko smo zvečer nakrmili živino, smo se tam dobili. Imeli smo različne pogovore, potem smo šli ven in začeli peti. Ste tudi fantje peli? Ste peli tudi dekletom ali samo na vasi? Tudi dekletom. V vasi so bila tri zbirališča, trije 'punkti', smo rekli. Eden je bil v dolnjem delu, eden pred kapelico in eden v gornjem delu. Vseposod je bila dobra akustika. Seveda smo peli tudi dekletom. Na začetku je bilo tako, da mladoletni fantje nismo smeli biti zunaj, ko je odbilo Ave Marijo.«¹⁷

Družili so se ob pustu in Miklavžu. Ob svetem Miklavžu so imeli prireditve tudi v šoli. Obhajanje godov je bilo do osemdesetih let 20. stoletja eno pomembnejših praznovanj. God farnega zavetnika svetega Jožefa je bil zelo pomemben praznik. Moški so hodili peš »ofirat«. Tisti, ki so imeli doma konje, so imeli zvončke, s katerimi so šli »ofirat«, drugi so šli s pokrovkami. S seboj so imeli godca, tako da so lahko kaj zapeli. Postregli so jim z rožičevimi žinkrofi, kvašenimi flancati ali drugim pohanjem.¹⁸

Po drugi svetovni vojni so se družili ob poslušanju radia in gramofonskih plošč. Zbirali so se v tistih hišah, kjer so to tehniko imeli, na primer pri »An-drajcovih«.

Po nacionalizaciji Koslerjeve posesti leta 1946 je Hotel Ortnek prevzel lastnik z Reke. Hotel je bil prostor družabnega življenja prebivalcev, v hotelski restavraciji so sklepali posle, dekleta in fantje so se tam družili, plesali ter se spoznavali na plesih in drugih prireditvah, ki jih je organiziral hotel.¹⁹ Od druge polovice petdesetih let 20. stoletja je bila v Ortneku daleč naokrog poznana gostilna Matjak. Najpogostejše so se tam zbirali moški in se pogovarjali o aktualnih družbenih zadevah, kmetijstvu in vsakodnevnih novicah. Tam so se dobivali tudi člani posameznih združb in se pogovarjali o zadevah, ki so se jih najbolj tikale, kot npr. lovstvo, čebelarstvo in kmetijstvo.

¹⁶ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 62.

¹⁷ Ustni vir: Martin Gregorič.

¹⁸ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 63.

¹⁹ Ustni vir: Martin Gregorič.



*Zbrana družba Poljancev na Grmadi v sedemdesetih letih 20. stoletja
(Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).*

Poljanci in Slemenci so se v petdesetih letih 20. stoletja večinoma srečevali v Hotelu Ortnek na plesu, ki je bil navadno vsako nedeljo, razen v postnem času. Slemenci so pripravljali gledališke igre, ki so jih hodili gledat tudi Poljanci. Skupaj so hodili vasovat, pri čemer jim je bil v pomoč Nebeške Tonček s Praproč, ki je bil dober harmonikar. Fantje so ob sobotah hodili ličkat koruzo na Škrlovido v kako hišo, kjer so bila dekleta. Ker so imeli s seboj Tončka, so lahko tudi plesali.

Druženje otrok je potekalo prek igre. Igra otrok na vasi je bila pomemben del druženja in preživljanja prostega časa, predvsem v nedeljo in med prazniki. Igrali so se konje, karte, tarok, domine in fižolkanje; pasli so ovce, se skrivali in lovili ter igrali z žogo (npr. nogomet).²⁰

»Priateljevali smo in se do približno 15. leta veliko igrali. Ko sem bil star 15 let, sem ostal doma na kmetiji. Tisto leto nisem imel veliko družbe, ker so drugi večinoma ali odšli v šole ali se šli učiti za poklic. Veliko sem se družil s Kotarjevim Lojzom, Andolškovičem Cirilom, svojim bratom in Ivančevim Lojzom. Ta je zdaj v Franciji. On je velikokrat spal pri nas, ves čas sva bila skupaj. Spomnim se, da smo skupaj pasli ovce. Imeli smo trop ovac, približno deset. Pasli smo jih vso jesen in občasno kaj ukradli. Pekli smo jajca, na ovce pa seveda pozabili,

zato so nam ušle. Zvečer je prišel oče, ko jih je bilo treba prignati domov, pa jih ni bilo nikjer. Pekli smo tudi krompir, se skupaj igrali in še kaj. **Se spomnite, katere igre ste se igrali?** Igrali smo se zapik, to je bilo glavno. To smo se igrali na vasi, kjer je bilo nekaj zapikov. Eden nas je iskal, in kdor se ni rešil, je moral naprej mižati in nas loviti. Kadar so bili pirhi, smo sekali jajca, igrali smo se tudi z žogo, saj smo žoge takrat že imeli. Igrali smo nogomet, rokometa še ne, tudi košarke še nismo poznali.²¹

Grmada je vrh Male gore nad Velikimi Poljanami na nadmorski višini 887 metrov. Poljanci so leta 1960 na njej zgradili dom. To je prostor druženja, različnega družbenega in turističnega dogajanja ter cilj ene od planinskih poti. Ker je dostopna za pohodnike, nanjo prihaja veliko pohodnikov iz Struške, Dobrepoljske in Ribniške doline ter iz Slemen in Velikih Lašč. Od zgraditve doma tam vsako leto za 1. maj kurijo kres, po letu 1990 je vsako prvo nedeljo v avgustu srečanje turistov, od leta 2000 se avgusta srečajo kolesarji, za božič pa poteka pohod z baklami iz Velikih Poljan.

»Veliko smo hodili na Grmado, saj smo takrat gradili kočjo. Delali smo izkop in tam kopalni tudi vso noč. Vem, da sem nakladal zemljo na samokolnico, takrat sem bil za vožnjo polne samokolnice skoraj predroben. Drugi so mi rekli: 'Kaj boš ti, kmet?' Zato sem se takrat počutil

²⁰ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 67.

²¹ Ustni vir: Jože Andolšek.

malo zapostavljenega. Sicer pa smo se takrat na Grmadi veliko družili.»²²

Kmetijstvo

Preživetje večine družin je bilo povezano s kmetijstvom. Temelj družinske ekonomije je bilo kmetijstvo, predvsem živinoreja in gozdarstvo.²³ Velikost kmetije merimo v hektarjih, razdelimo pa jo na njive, travnike in gozd. Družine so si ves živež, tako za prehrano ljudi kot živali, do šestdesetih let 20. stoletja pridelale same. Pridelovali so fižol, krompir, zelje, repo, koruzo in žita: pšenico, ječmen, oves, proso, ješprenj, ajdo in lan. Šlo je za samooskrbo, večji kmetje so del viškov tudi prodali. Opuščanje poljedelskih kultur se je zaradi množične industrializacije začelo po drugi svetovni vojni. Preživljali so se tudi z lovom, polhanjem in čebelarstvom.

Delitev dela na kmetiji je bila jasna. Ženske so skrbele za gospodinjstvo in otroke, njihovo delo je bila tudi molža, hranjenje prašičev, okopavanje, pletev, žetev in grabljenje. Moški so bili zadolženi za gospodarjenje, delo v hlevu in gozdu, košnjo in manjša popravila na kmečkem gospodarstvu. Večje kmetije so imele za pomoč pri delu hlapce in deklet, ki so pomagali pri vseh gospodinjstvih in kmečkih opravilih. Dekle so pomagale pri vseh ženskih opravilih, hlapci pa pri moških. V odnosu do gospodarja in gospodinjice so bili v podrejenem položaju.

Socialni status kmečke družine določata velikost kmetije in število stavb kmečkega gospodarstva. Kmetje so se po velikosti svojih kmetij delili na bajtarje, kajzarje, četrtruntarje, polgruntarje, tričetrtruntarje in cele gruntarje. Kmetija je lahko imela v lasti različne objekte, kot so hiša, hlev, kozolec, skedenj, svinjak, kašča, drvarnica, stranišče na štrbunk, vodnjak in listnica.²⁴

»Je vaša kmetija velika? Naša kmetija meri več kot 30 hektarjev. Je ena večjih na Poljanah? Zdaj ne več, ko so nekateri kupili veliko gozda, včasih pa je bila kar velika. Kaj pa takoj po vojni? Takrat pa je bila. Rekli so, da je velikosti pol grunta. Tako velikih je bilo samo nekaj kmetij na Poljanah. Verjetno so bile tako velike še Adamkova, Kvasova, Gregčeva in Betičeva. Ostali so bili v glavnem četrtruntarji in kajzarji, ki so imeli samo njivico in malo gozda, poleg tega so hodili v službo.»²⁵

»Vi ste bili tudi lovec. Ste še vedno? Še vedno sem. Koliko ste bili stari, ko ste začeli? Če bi pripovedoval vso zgodbo, je predolga. Bolje pa bi bilo, da bi nihče tega ne prinesel k hiši. Kdo je pa prinesel? Oče, saj so bili tam tudi 'raubšiči' in so imeli pred drugo vojno svoj zakup. To je hudičeva strast, ki je nikomur ne privoščim. Je hujše kot karte, da boš vedela. Veliko veselja sem imel



Marjeta Levstek pleve korenje na požeti ječmenovi njivi. Žukovo v sedemdesetih letih 20. stoletja (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).



Prevoz gnoja z gnojnim vozom in kravami pri Fistrovih (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).



Šuštarjevi pospravljajo seno v Senošetih (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

do lova. Kdaj ste se včlanili med lovce? Že petdeset let imam dovoljenje, to je bilo leta 1960. Ste prej kaj 'raubšičali'? Ti bom pošteno povedal, da sem 'raubšičal'. Včasih ste morali biti ljudje bolj korajžni kot danes. Bolj, bolj. Bilo je čisto drugače kot danes. So vas kdaj do-

²² Ustni vir: Jože Andolšek.

²³ Rigler Grm in Rožman, *Iz hiše v svet*, str. 6, 7.

²⁴ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 29.

²⁵ Ustni vir: Martin Gregorič.



Lovci ob lovskem plenu (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).



Francka in France Drobnič z ogrenjenim rojem čebel (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

bili? Seveda so me, hudiča. Enkrat me je dobil Andrej Pernar. Kaj je bilo potem? Je sledila kazen? Ne, ni bilo nič, moral pa sem na sodišče. Takrat je bil sodnik pokojni Plut. Dejal je, da je premalo dokazov, da me ne more kaznovati. In ste potem še kaj 'raubšicali'? Ne, nisem. Po sodni obravnavi sem dobil lovsko dovoljenje. Ker sem že pred tem prosil za včlanitev v lovsko družino, je sodišče odredilo, da me morajo sprejeti. Takrat je že bila lovska družina? Da, bila je. Tudi že pred vojno? Ne,

pred vojno je bilo privat, tudi Kosler je imel svoje lovišče in svoje lovce.»²⁶

»Ste vedno polbali? Da, mama je bila vseskozi polbar. Je nastavljala tukaj okrog? Vse okrog biše. V katerih gozdovih? Tukaj, v našem gozdu pa vse do Petelinjeka je hodila. Je veliko naločila? Še kar. Koliko se je naložilo polbov? Toliko, kot jih je bilo. Prinesla jih je dvajset, trideset. Potem smo pa mi začeli s tem. Tudi vi? Seveda, to te potegne, nimaš kaj.»²⁷

Obrt

Pred drugo svetovno vojno je bilo v vasi veliko obrti: posodarstvo, obodarstvo, orodjarstvo, zobotrebčarstvo, mesarstvo, tkanje lanu, čevljarstvo, šiviljstvo in krojaštvo.

»Oče je bil čevljar. Tako priden je bil, da je lahko zemljo dokupoval. Izkopal je tudi grmovje, da je nastala njivica. Je bila to kajža? Kajža, kajža. Bi rekla, da še kajža ni bila. Bila je bajta in tale hrib. Vse drugo so dokupili. Že stari oče je dokupoval zemljo. To se pravi, da je bil vaš stari oče čevljar. Čevljar, da. Bil je izučen in je hodil okrog po hišah. In vaš oče je bil tudi čevljar? Tudi, ampak je kasneje obrt opustil. Kdaj? Potem ko so fantje zrastle, na začetku druge vojne. Šival je v hiši in imel tam mizico in šivalni stroj. Kaj je pa delal? Kakšni čevlji so bili takrat? Čevlji, škornji in 'kamaše', ki si jih nataknil. 'Kamaše' in škornji, to je bilo vsako posebej. Kovarčičev Jože je hodil samo gledat in se je navadil delati. Bil je zelo pameten. Samo gledal je pa se je naučil in si je sam vse naredil.»²⁸

Pri pridobivanju rokodelskih veččin so si krajanji pomagali, seveda najbolj tisti, ki so bili v dobrih sosedskih in sorodstvenih odnosih. Mlinarstvo in urarstvo nista bila povsod razširjena in ju ni obvladalo veliko ljudi. Pogoj za mlinarstvo je voda, ki jo je na območju »Luknškega malna« dovolj. Voda v Ortneku je Poljancem omogočala tudi umivanje, plavanje in pranje, saj Poljane nimajo tekoče vode.²⁹

Gostilne

Na Poljanah je bila gostilna pri Andolškovih – Mežnarjevih. V Ortneku so imeli do nacionalizacije gostilno Koslerjevi, leta 1956 pa jo je prevzel France Petrič – Matjak. V gradu je po drugi svetovni vojni obratoval Hotel Ortnek. Zaradi železniške postaje, pošte, trgovine, glavne ceste, furmanstva in vojašnice je imela gostilna v Ortneku veliko gostov in je lahko cvetela.³⁰

²⁶ Ustni vir: France Drobnič.

²⁷ Ustni vir: France Drobnič.

²⁸ Ustni vir: Marija Novak.

²⁹ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 39.

³⁰ Prav tam, str. 44.



Gostilna na Poljanah pri Mežnarjevih (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

Prevoznništvo – furmanstvo

Za boljše preživetje in večji finančni prispevek h kmetiji so se večji kmetje ukvarjali še s prevozništvom. Pred vojno so prevažali les predvsem za graščaka Koslerja, po nacionalizaciji pa za gozdno gospodarstvo. Delo je zahtevalo boljšo in dražjo opremo, močne konje in dovolj krme, da so jih nakrmili. Furmani so morali biti dobro oblečeni in obuti, saj je bilo treba v zimskem času zgodaj odhajati od doma, že okrog štirih zjutraj, v mrazu in snegu. Premožnejši prebivalci so si pozimi za zaščito pred mrazom okoli meč ovili ovojke («onuče»), izdelane iz «cajha» (trpežna

bombažna tkanina) in lodna (volnena tkanina za lovske obleke).³¹

»**Kaj ste še imeli doma poleg kmetije?** Krave smo imeli pa konje. Furali smo tudi. **Kam ste furali?** Vseposod. Ze prej je oče fural deske s Karlovice, saj je bila tam žaga in je vozil na postajo v Ortnek. Koslerju je vozil. Vozil je tudi iz Loškega Potoka na postajo v Zlebič ali v Ortnek. Vozil je tudi različne stvari kmetom. **Je delal usluge?** Potem so pa oni vrnili s čim drugim? Ne, nič niso vrnili. To je bilo za zaslužek. Med tem časom niso delali suhe robe, spet pa so jo začeli delati po letu 1970. **Je tudi vaš oče delal suho robo oziroma kje ste se naučili Suho robo?** To se pri nas dela že tristo let, rod za rodom. Tristo let je že ta hiša, tristo let je že star naš rod.«³²



Furman Janez Ambrožič – Betičev (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

Trgovina

Socialni položaj družine so izboljšali tudi s prodajo kmetijskih viškov, kot so orehi, jajca, maslo, mleko, fižol ... S prodajo so se ukvarjale večinoma ženske. Po drugi svetovni vojni so zadruga organizirale odkupe živine. V času Jugoslavije je železniški prevoz omogočil prodajo živine, posebno telic, v Grčijo, Makedonijo in Srbijo.³³

Tudi les je bil eden od virov preživetja. Po drugi svetovni vojni so množično prodajali jamski les za rudnike in druge namene, po letu 1951 tudi podjetju

³¹ Prav tam, str. 47.

³² Ustni vir: Jože Marolt.

³³ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 42.



Zbiranje mleka na Poljanah za prodajo v Mlekarno Velike Lašče (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

Inles v Ribnici. Ves čas so ga uporabljali tudi za izdelovanje suhe robe.

»Potem so se začeli ukvarjati z živinorejo. Takrat se je dalo od tega kar dobro živeti. Bike in telice so prodajali v južne kraje. **Ali je bilo to že šestdesetega, sedemdesetega leta?** Že prej in tudi še potem. Pred šestdesetim letom je bilo najbolje. Bili so sejmi, kjer so licitirali živino. Ljudje so pripeljali bike in telice in so licitirali.«³⁴

Izseljenišvo

Glavni vzrok preseljevanja v Ameriko je bilo preživetje. Osnovni vzrok je bila velika zadolženost kmetij zaradi visokih davkov, druga vzroka sta bila še preveliko število ljudi – demografska eksplozija – in preustroj zemljiškoposestnih struktur. V Ameriko je odšlo veliko Poljancev, skoraj iz vsake hiše kdo.³⁵

Iz statusa animarum ribniške župnije, h kateri so konec 19. stoletja spadale Poljane, je razvidno, da se je med letoma 1877 in 1891 veliko Poljancev izselilo v Ameriko. Iz podatkov lahko razberemo, da so odšli iz 14 od skupno 46 hiš, domov se jih je vrnilo slabih 7 odstotkov.³⁶

»**Ali so odšli zaradi zasluzka?** Da, Ribničanje so hodili že prej, oni so šli že prej čez morje. Oče je šel kasneje. Prevzel je grunt, na katerem je bilo veliko dolga. Njegov oče mu je rekel: 'Ti moraš v Ameriko, da boš tam kaj zaslužil, da boš lahko dolg odplačal.'«³⁷



Viktor Novak – Šuštarjev v Clevelandu (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

³⁴ Ustni vir: Martin Gregorič.

³⁵ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 49.

³⁶ Kante, *V Ameriko*, str. 90.

³⁷ Ustni vir: Jože Marolt.

Infrastruktura in komunikacije

Železnica

Železnica je pomemben transportni in komunikacijski vir, omogoča razvoj gospodarstva in napredek kraja. V Ortnek ter naprej do Ribnice in Kočevja je vlak pripeljal leta 1893. V Ortneku je bila potniška in tovorna postaja. Veliko zaslug za progo skozi Ortnek imajo Koslerji, ki so prispevali zemljo in les za izgradnjo.³⁸



Železniška postaja Ortnek (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).



Postaja Ortnek je zaradi parka z vodnjakom veljala za eno najlepših postaj (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

Cesta

Gradnja glavne ceste Ljubljana–Kočevje se je začela po drugi svetovni vojni. Gradbena dela je vodil ruski inženir Mihail Vladimirov. Domačini so jo imenovali Mačkova cesta, ker je bil takrat na oblasti Ivan Maček, ki je bil po drugi svetovni vojni, do leta 1953, podpredsednik vlade LRS in minister za gradnje, od leta 1951 pa predsednik njenega Gospodarskega sveta.³⁹ Ivan Maček je imel kot politik pomembno vlogo pri različnih odločitvah, tako je imel odločilno besedo tudi pri gradnji glavne ceste Ljubljana–Kočevje.

³⁸ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 74.

³⁹ https://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Ma%C4%8Dek.

Glavne poti iz Ortneka do Velikih Poljan so speljane po treh različnih trasah. Prva trasa pelje mimo Koslerjevih grajskih poslopij, druga mimo Willewaldtovih in tretja, zadnja, ki jo je leta 1980 načrtoval gradbeni tehnik Peter Karner, je obstoječa asfaltirana cesta.⁴⁰

Pošta

V Ortneku je bil eden prvih poštnih uradov odprt leta 1868. Takrat je bila pošta pri Prezlovih, pozneje pa v Koslerjevih prostorih v Cegunci. Pošiljke so začeli raznašati v začetku šestdesetih let 20. stoletja. Dokler jih ni raznašal poštar, so krajani sami hodili ponje na pošto. Prvi pismonoša je bil Jože Willewaldt, ki je pošto najprej raznašal peš, konec šestdesetih let 20. stoletja pa z mopedom.⁴¹

Telefon

Telefonija je bila na obravnavanem območju vzpostavljena v začetku sedemdesetih let 20. stoletja.



Poštar Jože Willewaldt pred pošto v Ortneku (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

⁴⁰ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 74.

⁴¹ Prav tam, str. 75.

Kdor je želel imeti telefon in elektriko, je moral sam urediti prostor za telefonsko in električno infrastrukturo ter priskrbeti les za drogove.⁴²

»Kdaj je bila ustanovljena pošta v Ortneku? Prej kot v Ribnici. Nekje imam listek, ki sem ga dobil za slovo. Tukaj je vse napisano. Velike Lašče, Ribnica. Ortnek in drugo. Piše: pošta Ribnica leta 1884, Ortnek pa leta 1868. Kakšna razlika, a ne? V Sodražici je bila zelo pozno, v Velikih Laščah, tam je bila pošta za cerkvijo, pa je bila ustanovljena leta 1871. Tole sem malo preučeval. Pošta v Ortneku je bila Koslerjeva, saj je on dal prostor. Najprej je bila pošta na hodniku v gostilni, saj veš, v Cegunci.«⁴³

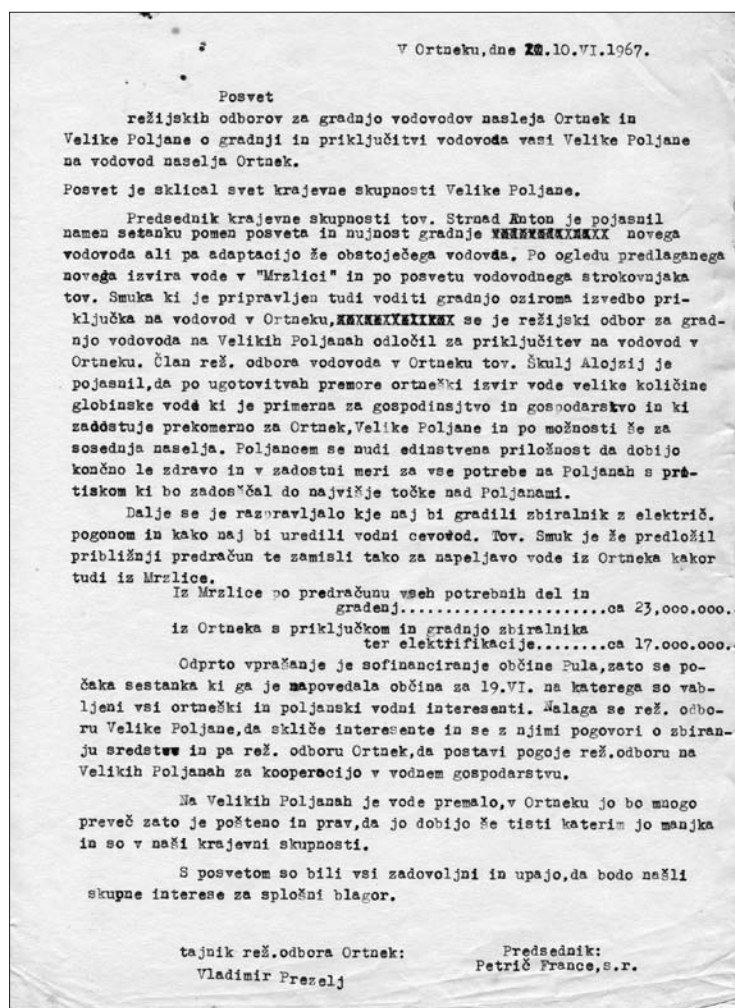
Elektrika

Poljane so se državni električni infrastrukturi priključile leta 1938, Ortnek pa šele leta 1948, saj je ne-

kaj elektrike že pred drugo svetovno vojno prispevala Koslerjeva parna žaga. Bližnji Koslerjevi delavci so si do svojih hiš lahko napeljali elektriko z žage, ostali Ortnočani pa je niso imeli.⁴⁴

Voda

Pitna voda je bila vedno velik problem. Večina domačij je imela kapnico, saj vodovoda dolgo niso dobili. Franc Andolšek – Lukešček je bil prvi župan občine Velike Poljane, ki je poskušal rešiti problem pitne vode. V času njegovega županovanja je bil leta 1880 zgrajen prvi vodohram. Higijenski zavod je leta 1930 na Velikih Poljanah pri Beču zgradil rezervoar s 150 m³ vode. Leta 1977 so praznovali odprtje vodovoda, ki je bil napeljan izpod naselja Graben v Slemenih. Od leta 1996 za vodovod skrbi Hydrovod Kočevje.⁴⁵ Samoče še danes nimajo vodovodne napeljave.



Posvet za gradnjo vodovoda za Ortnek in Velike Poljane leta 1967 (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

⁴² Prav tam, str. 77.

⁴³ Ustni vir: Jože Willewaldt.

⁴⁴ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 78.

⁴⁵ Prav tam, str. 80.

Vojno in povojno obdobje

Vojno obdobje

Med drugo svetovno vojno so prebivalci hodili kopat jarke, posojali so konje in tudi sami prevažali za vojsko. Ne glede na to, kdo je potrkal na vrata, partizani, domobranci, Italijani ali Nemci, so prebivalci opravili zeleno storitev oziroma dali hrano, obleko in obutev.⁴⁶

Pripovedovalci se doživeto spominjajo otroštva v času vojne in zgodb iz vojnih časov, povezanih z življenjem ljudi. Bilo je pomanjkanje osnovnih dobrin, obutve in oblačil. Zagotovili so si jih z medsebojno delitvijo in predelovanjem starih kosov oblačil. Iz pripovedovanj izvemo, kako so Italijani pri maši z orožjem motili obred. Bilo je običajno, da se je po vasi med raznimi praznovanji, v šoli, cerkvi in pri delu slišalo pokanje, tega so bili vsi navajeni.

Nekatere družine so bile partizanske, druge domobranske. Tako so prebivalce večkrat ustraховali domobranci, partizani, Italijani ali Nemci. Po hišah so potekale hišne preiskave, ustraховali so otroke. V vojnem času so bile pogoste usmrtitve, moški so morali oditi v taborišča, zato je bilo življenje družin zaradi nenadnih izgub zelo težko. Gregoričev oče je moral oditi v taborišče v Beljak, kjer je bil zaradi bogatega znanja, ki ga je pridobil na delu v rudniku v Ameriki, zelo cenjen. Kjer so kopali zaklonišča, je bil delovodja. Dobil je tudi plačilo, zato je domov pošiljal pakete z različnimi dobrinami.

Spremenile so se tudi gospodarske razmere in posledično denarne vrednosti. Nekateri so pred drugo svetovno vojno kupovali delnice, da bi otrokom omogočili šolanje, potem pa so zaradi vojnih razmer izgubile vrednost.

Med drugo svetovno vojno je nekaj fantov zaradi vojnih razmer najprej odšlo v škofijsko gimnazijo Šentvid pri Ljubljani, po vojni so pobegnili na Koroško, od tam pa v Ameriko, kjer so si ustvarili novo življenje. Tako pot so si izbrali tisti, ki se niso mogli opredeliti niti za partizane niti za domobrance. Enega so skoraj vzeli k partizanom, pa so ga zaradi poznanstva domačina partizana izpustili. Potem je odšel za dva meseca k domobrancem in naprej v gimnazijo Šentvid.

Vas Gorenje Podpoljane bi bila požgana, če se ne bi eden od partizanov potrudil in šel v Lašče prosit Italijane in laške komuniste, naj ne požgejo vasi. Ko je bila vas rešena, so se prebivalci zaobljubili, da bodo po vojni v zahvalo postavili kapelico.⁴⁷ To so tudi storili, saj v vasi danes stoji kapelica, med drugo svetovno vojno pa je bil na tem mestu križ. V kapelici stoji Marijin kip, ki ga je prej uporabljala Marijina družba.

Kosler je med vojno pred Italijani rešil veliko pre-

bivalcev. Vas Maršiči so hoteli Italijani požgati, pa jih je Kosler prepričal, naj tega ne storijo. Pred domačini je imel prednost, ker je znal italijansko ter je bil umirjen, razsoden in razumen človek.⁴⁸

»**Kako se spominjate vojnih časov?** Mi otroci smo jih preživljali po svoje, po otroško. Čeprav ni bilo soli, obutve. Vem, da je imela stara mama suknjene čevlje, večje copate in je šel dopoldne eden v njih v šolo, popoldne pa jaz, čeprav sem bil manjši. Preprosto ni bilo mogoče kupiti dobrih čevljev. Sicer pa je bilo zanimivo, pokalo je, streliva je bilo, pušk in vsega. Ampak vedno je žvižgalo. Vem, da je na naš vrt enkrat padla granata. Dejali so, da je priletela od Svetega Roka in da so jo vrgli domobranci, ki smo se jih zelo bali. Na srečo ni bil nihče poškodovan, razen Marinska in nekega Franceta, ki je bil mojih let, njega je tudi bomba. Sicer ni bilo kaj posebnega. Pri nas sploh ne. Po svoje smo se bali orožja. Bomba je kar prišla in padla. Močno je pokalo. Smodnika je bilo veliko, ker smo razdirali strelivo, kjer si hotel, je bilo strelivo. Razdrli smo ga, naredili luknjo, pokrili in zažgali, potem pa je počilo. Vsak je imel svojo puško. Imeli smo prave puške. Še po vojni sem našel minometno granato, ko sem šel peš iz Ribnice. Našel sem jih šest. Iskat smo jih šli enkrat za prvi maj, ko so bile na Poljanah procesije oziroma povorke. **Ali je bilo to po vojni?** Po vojni so bile povorke. Vrhuska stara mati je bila že stara in zelo pobožna, saj je vedno imela v rokah rožni venec in molila. Vprašali so jo: 'Ivana, kam pa greš?' 'Grem na povorko.' 'Zakaj?' 'Moram' saj imam pokojnino. **Kako so bile videti povorke?** Zastave so bile in vsak je moral imeti svoj transparent. Vzklíkali smo: 'Živel prvi maj, živela komunistična partija, smrt fašizmu, svoboda narodu.' Tako je bilo.«⁴⁹

Povojno obdobje

Po drugi svetovni vojni je bila na Ribniškem, tako kot drugod po Sloveniji, gospodarska kriza. Predpisane so bile obvezne oddaje, v trgovinah je bila količina živil omejena, ljudje so jih dobili le na karte. Da je bilo sploh mogoče kaj dobiti, so morali kmetje obvezno oddajati živila, kar je bilo za manjše kmete veliko breme.

Zadružništvo je oblika gospodarske organizacije, ki ima pridobitniško naravo. Jugoslovanski zakon iz leta 1937 je zadrugo opredelil kot združbo nedoločenega števila članov s spremenljivim številom poslovnih deležev, ki se je vsak član udeležuje neposredno. Zadruga naj bi ustanovljali z namenom pospeševanja gospodarstva članov s skupnim opravljanjem poslov po načelu vzajemne pomoči članstva. Nove družbene razmere po drugi svetovni vojni so vplivale tudi na oblikovanje kmečkega gospodarstva. Razvijati se je začelo zadružništvo.⁵⁰

⁴⁶ Ustni vir: Marija Novak.

⁴⁷ Ustni vir: Jože Marolt.

⁴⁸ Ustni vir: Jože Willewaldt.

⁴⁹ Ustni vir: Martin Gregorič.

⁵⁰ Žibert, Zadružno povezovanje, str. 73.

Druga svetovna vojna je delovanje združnih organizacij začasno ustavila. Ustanovljen je bil Inicijativni združni odbor za Slovenijo, in sicer z namenom, da bi zavaroval združno premoženje in združništvo preoblikoval v skladu z novim družbenim redom, v katerem je združništvo postalo opora državnemu gospodarskemu sektorju. Nastajale so obnovitvene, živinorejske, nabavno-prodajne, lesno-produktivne, obrtne in druge zadruge. Leta 1946 je bil sprejet temeljni zakon o zadrugah, izvajala se je agrarna reforma in kolonizacija, ki je dokončno odpravila kmečke dolgove. Neuspešen poskus kolektivizacije kmetijstva s kmečkimi delovnimi zadrugami v letih 1948–1953 je povzročil, da so te prenehale delovati in se reorganizirale v splošne, nabavno-prodajne kmetijske zadruge. Po prehodu v delavsko in družbeno samoupravljanje ter uvedbi bolj liberalnih predpisov o kmetijskih zadrugah so te postale množične, poslovno dobro povezane in učinkovite organizacije, v katere so bili včlanjeni skoraj vsi kmetje. Združništvo je konec petdesetih let doseglo izreden gospodarski vzpon ter pridobilo veliko politično in materialno moč, ki je začela ovirati skladnost družbenega razvoja na škodo delavskega razreda. Zato so bili sprejeti novi predpisi o kmetijskih zadrugah, ki so zadruge vse bolj izenačevali s podjetji ter jih spodbujali k ustanavljanju velikih družbenih posestev in kmetijskih kombinatov. Zdržne zveze so bile razpuščene, kmetijske zadruge so morale opustiti gozdarsko dejavnost; poleg tega so se začele za-



Republiška razstava rodovniške živine v Ljubljani okrog leta 1954. Tablo živinorejskega okraja Kočevje nosi nadkontrolor Matija Andolšek. Plemenski bik Jelen je last Miheličevih iz Kota, kamor se je poročila Ana Mihelič – Gregoričeva, ki vodi bika v krogu. Predstavljena je bila najboljša živina živinorejcev iz posameznih zadrug (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

druge spajati s podjetji. Število zadrug se je bistveno zmanjšalo in leta 1965 je v Sloveniji delovalo samo še 78 kmetijskih zadrug. Napočilo je eno najbolj neugodnih obdobjev združništva in zasebnega kmetijstva. Na srečo ni trajalo dolgo, saj je tudi med politiki prevladalo spoznanje, da zaradi specifičnih razmer v Sloveniji brez kmeta ne bo mogoče pridelati hrane. Leta 1970 je bilo združništvu ponovno pri-



Alojz Andolšek – Ivančev orje njivo, brazde popravlja Andrej Gregorič. Traktor je bil kupljen z denarjem, zasluženim na delu v Nemčiji (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).



Tovorni avto iz leta 1928 za prevažanje robe po sejmih v Italiji (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).



Gregoričeva trgovina s suho robo v Pazinu (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica. Original v zasebni lasti).

znano pomembno mesto v razvoju zasebnega kmetijstva.⁵¹

Na obravnavanem območju so bile zadruga na Poljanah, v Ortneku, Sodražici, Ribnici, Dolenji vasi in Loškem Potoku. V Ortneku so bile tudi živinska tehtnica, preša in mlatilnica. Zadruga so organizirale odkupe živine, ki so potekali večinoma na sejmih. Sejmi za plemensko živino so navadno potekali v Ortneku pri Koslerjevem kozolcu, nekajkrat pa tudi na Poljanah.⁵²

»V Ortneku sta bili trgovina in kmetijska zadruga, kjer so odkupovali živino in pridelke. Ta zadruga je bila kar dobra, saj smo imeli veliko robe. Imeli smo tudi živinsko tehtnico ter prostor za hlode in živino. Vse to smo prodajali in vse se je prodalo. Potem se je vse spremenilo, vse skupaj je šlo v Ribnico. Vse so pobrali, tehtnica je bila uničena, zadruga ni bilo več.«⁵³

Konec 60. let, večinoma pa v 70. letih 20. stoletja so začeli uvajati osnovno **kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo** in opremo. Razvoj in napredek kmetije sta bila povezana z nakupom različnih kmetijskih in gozdarskih strojev, kot so traktorji, kosilnice, prikolice, nakladalke za seno, obračalniki, trosilniki za gnoj, motorne žage, gozdarski vitli in prikolice kiparice. Veliko manjših kmetov je po vojni začelo hoditi v službe, saj je bilo doma premalo možnosti za preživetje, potrebe po razvoju so postajale vse večje. Zaradi mehanizacije so imeli ljudje več časa, saj je zahtevala manj delovne sile.⁵⁴

Povojno družbeno gospodarstvo je zahtevalo ukinitve zasebne trgovine in obrti, spodbujalo pa je **zaposlovanje**. To je bilo obdobje, ko so ljudi po eni strani prosili, naj se šolajo, da bodo izobraženi in bodo zato lažje vodili kmetije, po drugi strani pa se je začelo množično zaposlovanje, torej tudi opuščanje kmetij.⁵⁵ Poljanci so se zaposlili predvsem v industriji.

Posledično se je spremenila struktura gospodarstva. Kmetje so obdržali kmetije in se začeli zaposlovati, največ v bližnjih podjetjih Riko in Inles v Ribnici. Odhajali so tudi na delo v Nemčijo.⁵⁶ Kmetije so postajale kmečko-delavske. Poljanci so sledili takratnemu družbenemu gospodarstvu, obdržali so kmetije in hodili na delo, saj so tako lažje in hitreje napredovali.

»V socializmu ni bilo slabo. Vsi smo imeli možnost napredovati in se izobraževati. Prej smo bili vsi doma. Vsak je imel svoj denar. Kdor je hotel, je lahko počasi napredoval. Nekateri so šli na delo v Nemčijo. Takoj po vojni je bilo težko, saj so bile obvezne oddaje, kmete pa so silili v zadrugo, čez nekaj časa pa se je to umirilo. Potem si lahko dobil kredit za stroje, tudi službe so bile, kmetijstvo pa je začelo stagnirati. Socializem je bil dober, samo premalo se je delalo, preveč se je trošilo, zato je verjetno propadel.«⁵⁷

Povojno obdobje je bilo obdobje **nacionalizacije** posesti ter **obvezne oddaje** kmetijskih pridelkov, živine in lesa. Nacionalizirana je bila celotna Koslerjeva posest, vsi objekti in žaga, ki je obratovala tudi med drugo svetovno vojno. Leta 1951 je pogorela, po požaru so vsi zaposleni na žagi dobili delo v Inlesu.⁵⁸

Družina Gregorič

Družina Gregorič je kmečka, obrtniška, trgovska, izseljeniška, delavska in izobražena družina. Družinsko gospodarstvo je mešano. Gospodarski načini so se skozi preučevani čas spreminjali, tj. prilagajali so se globalnim gospodarskim in ideološkim spremembam.⁵⁹ Je edina družina s proučevanega območja, ki vključuje vse vsebine, ki jih obravnava ta prispevek. V kraju je imela veliko družbeno vlogo, saj je bil France Gregorič župan občine Poljane, pred drugo svetovno

⁵¹ Adamič, Razvojna obdobja, str. 8.

⁵² Rigler Grm, *Moja vas*, str. 90.

⁵³ Ustni vir: Martin Gregorič.

⁵⁴ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 92.

⁵⁵ Prav tam, str. 90.

⁵⁶ Prav tam, str. 93.

⁵⁷ Ustni vir: Martin Gregorič.

⁵⁸ Rigler Grm, *Moja vas*, str. 93.

⁵⁹ Prav tam, str. 7.

vojno pa je imela živilsko trgovino, tako da je prebi-valstvo oskrbovala z živili.

France Gregorič, ki je kot izseljenec v tridesetih letih 20. stoletja delal v Ameriki, je povabil svojo družino, naj se mu pridruži. Žena Franciška se za selitev ni odločila, saj bi to pomenilo propad domače kmetije. Zasluzek od dela v Ameriki je družini omogočal boljši status in razvoj kmetije.⁶⁰ Suho robo so Gregoričevi prodajali v hrvaški Istri (Pazinu), ki je spadala pod Italijo, in po sejmi v Italiji. Množična prodaja se je začela s prihodom vlaka, ki je omogočal prevoz večje količine blaga in posledično širjenje prodajne mreže. Po vojni je bilo treba zaradi politične in območne drugačnosti ponovno pridobiti dovoljenja za prodajo po vseh državah. Kljub temu so Gregoriči še nekaj časa obdržali trgovino v Pazinu, ker pa je bila želja po ohranitvi kmetije močnejša, so trgovino opustili.⁶¹ Boljši socialni status je družini omogočila tudi živilska trgovina. Z njo se je ukvarjala predvsem mama. O naprednosti in boljšem položaju družine priča lastniški tovorni avto za prevažanje suhe robe iz trgovine v Pazinu na sejme v Italijo, v Rim in Trst.⁶²

Hčerko Ano so poslali v gospodinjsko šolo. Poročila se je v suhorobarsko in zdomarsko družino k Miheličevim – Kounikarjevim v Kot. To je primer poroke socialne endogamije, s pomočjo katere se je ohranjal socialni status družin.⁶³

»Pri nas smo imeli trgovino že pred vojno in še nekaj časa po njej. Vodila jo je mama, ki je bila tako energična, da je imela vse v svojih rokah. Tudi oče je pomagal. Po vojni smo tudi furali, oče seveda ni šel takoj prodajat v Istro.«⁶⁴

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
SI ZAL RIB/ 0041, OŠ Velike Poljane, MF, 68

ČASOPISI

Zgodnja Danica, 1899.

USTNI VIRI

Marija Novak, rojena 1928 na Velikih Poljanah, živi prav tam.

Jože Marolt, rojen 1933 na Gorenjih Podpoljanah, živi prav tam.

France Drobnič, rojen 1933 na Žukovem, umrl 2014, živel prav tam.

Martin Gregorič, rojen 1933 na Velikih Poljanah, umrl 2012, živel prav tam.

Jože Willewaldt, rojen 1935 v Ljubljani, umrl 2012, živel v Ortneku.

Marta Adamič, rojena 1941 na Prapročah, živi na Hudem Koncu.

Jože Andolšek, rojen 1944 na Velikih Poljanah, živi prav tam.

LITERATURA

Adamič, France: Razvojna obdobja slovenskega združništva. *Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani*, zvezek 24, 1975, str. 7–20.

Kante, Viktorija: *V Ameriko*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2002 (diplomsko delo).

Knežević Hočevar, Duška: *Etnografija medgeneracijskih odnosov. Dom in delo na kmetijah skozi življenjske pripovedi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.

Kordiš, Ivan in Marija Makarovič: *Dva bregova eno srce. Življenjske pripovedi iz doline Kolpe in Čabranke*. Kočevje: Pokrajinski muzej Kočevje, 2002.

Kos, Lucija: *Koslerji na Ortneškem*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2005 (seminarska naloga).

Kuret, Niko: *Praznično leto Slovencev*. Prva knjiga. Ljubljana: Družina, 1989.

Oblak, Marija: *Koslerjevi v prostoru in času*. Velike Lašče: OŠ Velike Lašče, 1995.

Rigler Grm, Polona in Irena Rožman: *Iz hiše v svet. Življenje suhorobarskih in zdomarskih družin Ribniške doline v drugi polovici 20. stoletja*. Ribnica: Miklova hiša, 2010.

Rigler Grm, Polona: *Moja vas, njen podedovani obraz*. Ribnica: Rokodelski center Ribnica, 2017.

Žibert, Marjana: Zadržno povezovanje kmetov v vaseh v okolici Kranja od njegovih začetkov do druge svetovne vojne. *Kronika* 44, 1996, str. 72–81.

SPLETNI VIRI

https://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Ma%C4

⁶⁰ Prav tam, str. 108.

⁶¹ Prav tam, str. 105.

⁶² Prav tam, str. 108.

⁶³ Prav tam, str. 109. Socialna endogamija je oblika zakonske zveze, kjer se med seboj poročajo ljudje, ki se ukvarjajo z enako vrsto dela in pripadajo isti družbeni skupini.

⁶⁴ Ustni vir: Martin Gregorič.



S U M M A R Y

Life of the inhabitants of Poljane before, during and after the Second World War

Collected, recorded, studied, analysed, and interpreted stories of the inhabitants of Poljane pri Ribnici offer the most direct accounts of village life. Through oral tradition, our informants' memories reach back into the second half of the nineteenth century, while their active memories span the period from the 1930s to the present day. By drawing on the inhabitants' memories and experiences, this article presents their life stories and casts light on various aspects of life in the northern part of the Ribnica valley. These aspects make up pieces of the emerging mosaic about family life and particularly family economy, which was closely associated with cultural forms and elements such as old customs, trade, tavern-keeping, as well as mutual assistance, especially in relation to the families' livelihood strategies, i.e., emigration, crafts, woodenware production and peddling, cooperatives.

Even in the nineteenth century, the number of rural households that still based their sustenance exclusively on farming was negligent and their different survival strategies were determined by social belonging. More and more people started to seek work in America due to the overpopulation of their home area, non-existence of domestic industry until the beginning of the 1960s, and widespread debt among farmers. Others emigrated for personal reasons related to the need for individualisation; for instance, children rejected their parents' authority in choosing their life partners and gave up inheriting the family

farm to pursue their happiness and livelihood abroad. And even successors of farms left for America in the hope to get rich. Some of them never returned, leaving the abandoned estates to provide the daily bread for the locals.

In addition to farming, the inhabitants of Poljane sustained themselves by performing other marketable activities: selling surplus agricultural products, woodenware making, peddling, gathering, selling and trading surplus produce in the market, and seasonal work such as forest jobs, transport, wagonry. Modes of economy changed with the passing of time and in congruence with state and global economic as well as ideological changes. For instance, after the Second World War, employment in the developing local industry grew under the influence of the socialist ideology, which praised the working class and prevented tradesmen from pursuing growth opportunities. Woodenware craftsmanship and peddling were gradually dying out. Local economy was, furthermore, crucially determined by natural conditions – limited possibilities for agriculture on the one hand and good conditions for cattle-farming and forestry on the other figured as important economic factors in crafts and farmers' cooperatives.

The diversity of family lifeways may also be ascribed to cultural differences between differently defined social groups of the population. These were most pronounced in the social and economic co-existence of farmers and the owners of the Ortnek mansion – the Kosler family, which to some extent also provided the local population with a source of income.

Family economy should be investigated in relation to the workings of state, political, social and economic processes. In this light, the family economy of the inhabitants of Poljane may be seen as torn between the state and local environments.